

SINTAKSA TVORBE -tus fui U LATINSKOM

I

O mjestu što ga u latinskom glagolskom sistemu zauzima perifriza part. perf. pas. + *fui* — nešto šire potvrđena kako u ranijem tako i u kasnijem jeziku nego u klasičnim tekstovima — nema u literaturi predmeta ni sasvim jedinstvena ni opće prihvatljiva shvaćanja. Ako se tu i tamo i naiđe na tumačenja u kojima ima po koje zrno istine, ona obično nisu u stanju da objasne sve kontekste u kojima se navedena tvorba javlja i da ih na zadovoljavajući način svedu na zajednički nazivnik.

Evo tome nekoliko primjera, da se pozovemo samo na najmjerodavnija mišljenja.

Da ne idemo predaleko unatrag, počnimo sa Stegmannovom obradom Kühnerove sintakse, gdje čitamo da se veza *-tus fui* javlja „um das Aufhören eines erreichten Zustandes zu bezeichnen“, ali da oblici sa *fui* nemaju samo toga „perfektnoga“ značenja, nego da „auch im Sinne eines *Perfectum historicum* gebraucht werden.“¹ Po tome bi naša veza fungirala čas kao perfekt, a čas kao aorist, pri čemu se pravo ne vidi ono što oba značenja, perfektno i aorisno, povezuje u istu tvorbu. Tome se nešto dalje dodaje da razlika između složenih oblika *-tus sum* i *-tus fui* (kao i ostalih koji se na njima temelje: *-tus eram, ero, sim, essem, esse* i *-tus fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse*) nije svagda strogo provedena, nego da se oblici sa *fui* često i podudaraju u značenju s oblicima sa *sum*, i to u preteritalnom značenju ovih posljednjih: „Die schon durch das Partic. Perf. ausgedrückte vollendete Handlung — čitamo dalje — wird durch *fui* usw. noch einmal bestimmter bezeichnet.“ Time se onda tobože izbjegava da se oblici sa *sum* itd., u slučaju pridjevske vrijednosti participa, shvate u značenju čisto prezentskih oblika.² Stvar se nadalje dovodi u vezu s poznatim učenjem o „pomicanju“ u značenju perfektnih oblika, što ga je u svoje vrijeme zastupala nekolicina stručnjaka, osobito Blase.³

¹ R. Kühner i C. Stegmann, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache* II/2, Hannover 1912², str. 164.

² *Ibid.*, str. 165 i d.

³ H. Blase, *Geschichte des Plusquamperfekts im Lateinischen*, Giessen 1894, str. 173 i d. — Isp. i ostalu stariju literaturu u Leumann-Hofmanna, *Grammatik*⁵, str. 563, danas u Hofmann—Szantyra II/1, str. 322

U tom se tumačenju očituje brkanje s jedne strane vremenskoga i vidskoga smisla u tvorbi čisto preteritalna značenja, a s druge — radnje i stanja kao značenjâ tvorba *to-particip + esse* uopće.

Ni Hofmannova sintaksa, u kratkoj bilješci o „pomicanju“ pasivnoga perfekta — kako se tamo kaže — ne donosi, osim sumarnih podataka o raširenosti tvorbe, nešto bitno novo. Tvrdnja: „Wo im Altlatein die Bildung auftritt, ist sie gebieterisch gefordert dort, wo das Part. rein adjektivische Geltung hat“⁴ — znači s obzirom na Stegmanna korak natrag i ne da se, kako ćemo vidjeti, dokazati činjenicama.

Nešto potanje nego u njemačkih autora tumači se stvar u Riemann—Ernouta, gdje se tvorba *-tus fui* točno označuje kao preterit oblika *-tus sum*, ali se bez pravoga razloga dodaje da „l'emploi de *scriptus fui* au lieu de *scriptus sum* est une incorrection inconnue aux auteurs classiques,“ pa da se čak i primjeri takve upotrebe što se navode iz ranoga i kasnoga jezika mogu tobože drukčije opravdati.⁵

Tu smo, dakle, na istome kao i u Hofmanna.

Tek se u prerađenom Ernout—Thomasovu izdanju Riemannove sintakse opaža vidljiv napor da se veza *-tus fui*, kao i ostali pripadajući oblici, protumače nešto temeljitije. Tu se naša veza označuje kao „un parfait dans le passé, indiquant un résultat qui s'est trouvé acquis et a duré un certain temps,“ kao u često citiranom primjeru Liv. 1, 19, 3: *bis deinde post Numae regnum clausus fuit* (sc. Ianus) — u smislu „dva se puta poslije Numina vladanja našao zatvoren“.⁶ Malo dalje stoji da se ista tvorba susreće, i to već u starolatinskom, „pour souligner l'action qui atteint son terme,“ kao na primjer u Pl. *Pseud.* 689: *meum mendacium, hic modo quod subito commentus fui* —, što će reći: „moja laž koju sam tu maločas brže bolje izmislio“. Time se veza *-tus fui* približila po smislu obliku *-tus sum* kao aorisnom perfektu, tako da se kadšto i izmjenjuje s njime, kao u primjeru Vitr. 2, 8, 9: *Lacedaemone... picturae... inclusae sunt in ligneis formis et in comitium... fuerunt adlatae* — „slike su bile (= 'biše') zatvorene u drvene okvire pa su bile (= ,biše') donesene na zborište“.⁷

U tome Ernout—Thomasovu tumačenju, koje se u shvaćanju primjerâ iz rane i kasne latinštine slaže sa Stegmannovim, dvije su stvari vrijedne: prvo, što se tvorba *-tus fui* pravilno označuje kao „parfait dans le passé“ — iako obrađivači ne vele izrijekom „passé du parfait“, tj. „preterit perfekta“, što ona u stvari i jest, — i drugo, što se u njemu vidi nastojanje da se smisao naše veze protumači na temelju njezina morfološkoga sastava. Ali slabost je i ovdje u tome što se dvije donekle različite upotrebe iste tvorbe ne izvode iz istoga

⁴ M. Leumann i J. B. Hofmann, *Lateinische Grammatik*, München 1927—28⁵, str. 562. i d.; ni Szantyrova prerada ne mijenja bitno stvar; v. II/1 str. 322

⁵ O. Riemann i A. Ernout, *Syntaxe latine*, Paris 1942⁷, str. 238 i d., a napose 241.

⁶ A. Ernout i F. Thomas, *Syntaxe latine*, Paris 1953², str. 228.

⁷ *Ibid.*, str. 228 i d.

osnovnoga značenja, koje onda i ovdje, kao i u prijašnjim shvaćanjima, ostaje sakriveno.

Uostalom, sva navedena mišljenja trpe od istoga nedostatka: što ne vode dovoljno računa o semantičkim osobinama pasiva, koji — označujući da subjekt biva prenesen u stanje što ga izaziva vršenje ili izvršenje glagolske radnje — uključuje u sebi dvojaku predodžbu: radnje i stanja. To vrijedi napose u slučaju perfektno-pasivnih tvorba, gdje se radi o izvršenosti radnje, tj. stanja kao rezultata njezina izvršenja, o čemu rječito svjedoče perifrastične tvorbe na osnovi glagola *esse* kao glagola stanja $\kappa\alpha\tau' \acute{\epsilon}\xi\sigma\chi\acute{\eta}\nu$. Stoga nije čudo što se u čitavu nizu jezika, napose indoevropskih, upravo u takvim oblicima očituju veoma karakteristična semantička kolebanja, koja onda obično dovode do „pomicanja“ u ovom ili onom smislu.⁸

Nakon svega što je dosada rečeno možemo poći od postavke da u slučaju veze *-tus fui* imamo pred sobom u stvari vrstu preterita pasivnoga perfekta, u kojem — kako ćemo vidjeti — smisao stanja sasvim potiskuje smisao radnje.⁹ Oko njega se u latinskom izgradila čitava konjugacija opisnih oblika (*-tus fueram, fuero, fuerim, fuisset, fuisse*), u kojima smisao stanja nakon izvršene radnje sačinjava osnovnu semantičku jezgru. Ovdje treba još jednom podsjetiti, makar time i anticipirali glavne zaključke, da se osnovni oblik, tj. onaj sa *fui*, javlja svagda kao preterit, samo što u jednom slučaju označuje prošlo stanje kao takvo, a u drugome — prošlo stanje kao započeto ili završeno.

Ostaje da pronađemo ključ za takvo rješenje po kojem će se obje ponešto različite upotrebe naše veze dati svesti na isto opće značenje.

II

Prije nego što nastavimo analizu značenja tvorbe *-tus fui*, valja da ogledamo dvostruku semantičku vrijednost oblika *-tus sum*, od kojega naša veza — kako smo već rekli — i polazi. Ovaj se, kako je poznato, javlja u dvije vidsko-vremenske upotrebe: prvo, kao prezent-ski perfekt — označimo ga kao *-tus sum₁* —, koji znači sadašnje stanje kao rezultat prošle radnje, i drugo, kao aorisni perfekt — dakle *-tus sum₂* —, koji izriče samu prošlu radnju.

Evo dva primjera u kojima se ta razlika oštro ističe:

Caes. *B. G.* 1, 1, 1: *Gallia est omnis divisa in partes tres* („podijeljena je“) i Liv. 21, 15, 1: *captum oppidum est cum ingenti praeda* („zauzet je [bio]“).

⁸ Ovamo idu analogne pojave u srpsko-hrvatskom, gdje se pasivni oblici *hvaljen sam/pohvaljen sam* također kolebaju ne samo između značenja radnje i stanja nego i vremenski između sadašnjosti i prošlosti; takva je i u njemačkom suprotnost između radnje i stanja: *ich werde gelobt: ich bin gelobt* ili, nešto drukčije, u romanskom, npr. u talijanskom, gdje *sono lodato* = „vengo lodato“ i „sto lodato“, tj. znači radnju i stanje zajedno, itd.

⁹ Kao „prošlost stanja“ označio ga je s pravom već odavna O. Riemann, *Etudes sur la langue et la grammaire de Tite Live*, Paris 1884², str. 213 i d.

Očito je da se u dvije navedene rečenice isti oblik *-tus sum* javlja u dva dvostruko različita značenja: Dok *divisa est* fungira kao prezent stanja, vrijedi *captum est* kao aorist radnje. Ako je tako, moglo bi nas zanimati pitanje: kako se onda izriče aorist stanja (kao što za prezent radnje služi oblik na *-or*); drugim riječima, trebalo bi riješiti odnos:

$$-or : -tus sum_2 = -tus sum_1 : x$$

Ostavimo zasada *x* kao nepoznanicu.

Ako se sada upitamo na čemu se temelji tako upadna smisaona razlika između dvije upotrebe istoga oblika, naći ćemo odgovor u tome što se u dva slučaja radi o dva različita stupnja semantičkoga srastanja njegovih sastavnih dijelova. U slučaju *-tus sum_1*, ovdje *divisa est*, imamo pred sobom složenu tvorbu, perifrazu, koja se u pogledu značenja svodi na zbroj svojih sastavnih dijelova: Tu se *to*-particip u vidskom značenju izvršenosti radnje spaja s prezentom *sum*, koji to značenje vezuje za sadašnjost, gdje se izvršenost nužno pomišlja kao stanje. Drukčija je stvar u slučaju *-tus sum_2*, ovdje *captum est*, u kojem se ono značenje izvršenosti radnje pomišlja vremenski kao prošlo, dok prezent *sum*, stojeći u „relativu“, gubi vremensku vrijednost svodeći se na ulogu ličnoga morfema, gotovo nastavka.

Dva bi se oblika dala, za volju pokusu, izreći i prezentom: *dividitur* odnosno *capitur*, ali bi — što je veoma značajno — samo prvi prezent bio pravi, tzv. „aktualni“: „dijeli se“, dok bi drugi dobio nužno preteritalno-narativan smisao: „zauzima se“ = „bio je zauzet“. Ta razlika upućuje sama po sebi na to da se dva značenja iste tvorbe razlikuju i s obzirom na stil govora: Dok se u prvom slučaju radi o saopćivanju sa stanovišta momenta govora (*nunc*-moment), u drugome imamo pripovijedanje sa stanovišta prošloga momenta o kojem je riječ (*tum*-moment). Jedno je pravi, a drugo preneseni prezent (ili Beličev „relativ“).

Što je rečeno za oblike sa *sum*, vrijedi i za one sa *eram*, *ero*, ili *sūm*, *essem* i *esse*, na kojima se ovdje i ne treba posebno zadržavati, jer se svi temelje na onome prvom kao osnovnom.

U tome razgraničenju između dvije upotrebe tvorbe *-tus sum*, od kojih jedna, tj. *-tus sum_1*, znači sadašnje stanje, a druga, tj. *-tus sum_2*, prošlu radnju, i leži ključ za uspješno tumačenje veze *-tus fui* i njezina mjesta u vremenskom sistemu. Nas će od one dvije upotrebe zanimati dalje samo prva kao veza prezentsko-perfektnoga značenja, dok će nam druga kao oblik aorisno-perfektnoga smisla samo uzgred služiti.¹⁰

Da se pak tvorba *-tus fui* javlja i sama u dvije ponešto različite upotrebe, već je spomenuto; to pravilno ističu i dosadašnja mišljenja, iako — kako smo vidjeli — nema dovoljno sloge u njihovu tumačenju. Stoga nam se ovdje nameće potreba da obadvije najprije ogledamo na

¹⁰ Ovdje se termin „perfekt“ uzima iz nužde dvojako: čas u vidskom smislu indoevropskoga perfekta, a čas u vremenskom smislu novoga latinskoga oblika, u kojem su slivena dva značenja, prezentsko-perfektno i aorisno. U tome za stručna čitaoca nema veće nepravilike.

primjerima, a zatim da ih pokušamo objasniti, i to po mogućnosti na temelju istoga općega značenja.

Evo najprije primjerâ za prvu upotrebu naše veze, gdje ona — kako ćemo odmah vidjeti — znači prošlo stanje kao takvo:¹¹

Pl. *Amph.* 762: *ita animatus fui itaque nunc sum* („bio sam nadahnut“). — *Lex agr.* 77: *quei factei createi ve sunt fuerunt ve* („bili su izabrani“). — Cic. *De or.* 1,187: *omnia fere, quae sunt conclusa nunc artibus, dispersa et dissipata quondam fuerunt* („bilo je rasuto i raspršeno“). — *Fam.* 1, 7, 9: *ut omnem gloriam, ad quam a pueritia inflammatus fuisti, ... consequare* („bio si raspaljen“). — *Dom.* 111: *eius* (sc. meretricis) . . . *simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit* („bio je postavljen“). — *Liv.* 1, 19, 3: *bis deinde post Numae regnum clausus fuit* (sc. Ianus) („bio je zatvoren“). — *Id.* 2. 13, 11: *...Romani novam... virtutem novo genere honoris... donavere: in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo* („bila je postavljena“). — *Id.* 10, 19, 14: *ab neutra parte satis commode instructi fuerunt* („bili su svrstani“). — *Quint.* 1, 10, 17. *transeamus... id quoque quod grammaticae quondam et musice iunctae fuerunt* („bile su povezane“).

Da vidimo sada kako se ima tumačiti smisao naše veze u gore navedenim primjerima. Budući da se u svima radi o više ili manje istoj upotrebi, poslužimo se samo jednim od njih, koji će nam onda zastupati sve ostale.

U rečenici iz Livija: *bis deinde post Numae regnum clausus fuit* (sc. Ianus) tvorba *clausus fuit* nosi u sebi u isto vrijeme značenja perfekta i preterita, da ne kažemo upravo aorista, ali ne u tome smislu da bi mogla biti ili jedno ili drugo, nego tako da fungira upravo kao aoristo-preterit perfekta *clausus est*. To se vidi najbolje u nekima od primjera gdje oblik sa *fui* i stoji naprama obliku sa *sum* kao preterit prema prezentu stanja; npr. *animatus fui : sum, factei createive sunt : fuerunt, conclusa sunt : dispersa et dissipata fuerunt*. Takva bi se vremenska suprotnost dala pomisliti i u drugim primjerima. Odatle se vidi da tvorba *clausus fuit* kao preterit pasivnoga perfekta *clausus est* (= otprilike „clausus stat“), koji dakle izriče sadašnje stanje nakon izvršene radnje *claudere*, nema druge svrhe nego da to značenje prenese u prošlost, gdje onda znači isto koliko i „clausus stetit“. A što isti preterit označuje uzgred i to da ono stanje neko vrijeme u prošlosti traje, leži u naravi samoga stanja; da ono i prestaje, proizlazi iz ograničenja samoga vremena u kojem traje, tj. prošlosti.¹²

¹¹ Pojam „prošloga stanja kao takva“ uključuje u sebi i značenje ograničena trajanja; v. dalje.

¹² Treba podsjetiti da se ono *clausus fuit* može u nas prevoditi samo „bio je zatvoren“, tj. „stajao je zatvoren“, a nikako „zatvoren je“ u smislu „zatvorili su ga“, jer ne znači radnju nego stanje. Većina se primjera ima i shvatiti u tome smislu da stanje koje je u prošlosti trajalo sada, u momentu govora, više ne traje. To se često razabira iz same rečenice ili iz daljnijega teksta, a kadšto se samo podrazumijeva; isp. *Liv.* 38, 56, 3: *nam . . . Literni . . . statua superimposita fuit quam tempestate disiectam nuper vidimus ipsi* („bila je postavljena“, a sada je više nema); tu je ograničeno trajanje prošloga stanja izričito označeno.

To će reći da ovdje imamo pred sobom tvorbu u kojoj su udružena dva odvojena značenja: perfektno značenje stanja nakon izvršene radnje, kojega je nosilac *to*-particip povezan s pojmom „esse“, i preteritalno značenje trajanja u prošlosti, kojega je nosilac sam oblik *fui* kao aoristo-perfekt glagola stanja *esse*. Naša se veza kao takva odnosi, s jedne strane, prema vezi *-tus sum*₁ kao preterit prema perfektu, a s druge — prema vezi *-tus eram*₁ kao aorist prema imperfektu, o čemu će biti govora dalje.

Što se tiče odnosa veze *-tus fui*, kakva se javlja u navedenim primjerima, prema obliku *-tus sum*₂, on se očituje u tome što naša veza znači stanje u trajanju, a ovo drugo radnju u vršenju ili izvršenju, pa se dvije tvorbe u tom odnosu isključuju.¹³

Sada je red da ogledamo nekoliko primjera one druge upotrebe veze *-tus fui*, gdje ona izriče prošlo stanje kao započeto ili završeno, tj. ima ingresivan ili terminativan smisao:

Pl. Mil. 102: *is publice legatus Naupactum fuit... rei publicae gratia* („bio je poslan“). — Aul. 457: *coctum ego, non vapulatum, dudum conductus fui* („bio sam najmljen“). — Merc. 488: *Achillem orabo aurum ut mihi det Hector qui expensus fuit* („bio je otkupljen“). — Caes. B. C. 3, 101, 4: *sed opportunissime nuntiis allatis oppidum fuit defensum* („bio je obranjen“).¹⁴ — Ovamo ide i naprijed navedeni primjer iz Vitruvija: *picturae... in comitium... fuerunt adlatae* („bile su donesene“).

Što znači veza *-tus fui* u gornjim primjerima? Ako bolje pogledamo, vidimo da se ona svuda dá zamijeniti oblikom *-tus sum*₂, koji — kako znamo — u klasičnom jeziku i prevladuje. Tako bi se u rečenici iz Plauta: *coctum ego, non vapulatum, dudum conductus fui* — ono *conductus fui* („bio sam najmljen“ = „najmljen sam“) moglo bez štete po osnovni smisao izreći i *conductus sum* („najmljen sam [bio]“), iako se ne može reći da se ovdje dvije tvorbe sasvim podudaraju u značenju, nego se samo sastaju u upotrebi, dok su im polazna značenja različita: preterit stanja *conductus fui* i preterit radnje *conductus sum*₂ dodiruju se u toliko što su moment izvršene radnje i moment započetoga stanja ista vremenska točka.

Stoga i jesu mogući primjeri, kakav je onaj gore navedeni iz Vitruvija, u kojima se obje tvorbe daju shvatiti u istom smislu: *picturae... inclusae sunt... et... fuerunt adlatae* („zatvorene su [bile]: „donesene su [bile]“), osim ako ovo drugo nije također mišljeno kao „bile su donesene, a poslije opet odnesene“, gdje bismo onda imali onu prvu upotrebu naše veze.

¹³ Stoga se i ne može reći: *Ianus diu clausus est* mj. *fuit*, jer bi se ono *clausus est*, određeno po trajanju, vezalo uz sadašnjost; da bi se prenijelo u prošlost, treba *est* zamijeniti sa *fuit*. Što se naprotiv može reći: *diu pugnatum est*, također za prošlost, razlog je u tome što se ovdje radi o neodređeno-ličnom pasivu, koji ne znači stanje nego radnju.

¹⁴ Lekcija *fuit defensum* kritički je pouzdana; isp. Klotzovo izdanje u Teubnera (1957), str. 149. Nekada se mijenjalo u *est defensum*, ali bez prave potrebe.

Takav se preterit pasivnoga perfekta, po smislu veoma blizak obliku *-tus sum₂*, dakle aorisnom perfektu, susreće dosta često i od deponentnih ili semideponentnih glagola, pri čemu se aorisni smisao, naglašen aktivnim značenjem tvorbe, koje stanje pretvara u radnju, očituje oštro, i to u sva tri smisla: durativnom, ingresivnom i terminativnom; npr.:

Pl. *Amph.* 457: *an egomet me illic reliqui, si forte oblitus fui?* („zaboravio sam“).¹⁵ — Ib. 186: *quod nunquam opinatus fui, . . . id contigit* („nisam mislio“). — *Mil.* 118: *captiunt praedones navem illam, ubi vectus fui* („vozio sam se“). — *Pseud.* 689: v. naprijed. — *Poen.* 1202: *iampridem equidem istuc scivi, et miratus fui, venire neminem . . .* („čudio sam se“). — *Nep.* 15, 8, 3: *Epaminondas . . . eos* (sc. Thebanos) *coegit . . . superare Lacedaemonios, quos . . . nemo . . . ausus fuit aspicere in acie* („nije se usudio“).¹⁶ — *Vitr.* 5, praef. 3: *Pythagorae quique eius haeresim fuerunt secuti* („slijedili su“).

III

Vidjeli smo da se složena tvorba *-tus fui* kao preterit pasivnoga perfekta susreće u dva ponešto različita značenja izričući, s jedne strane, prošlo stanje kao takvo, a s druge — započeto odnosno završeno stanje. Obje smo upotrebe, svaku za se, razmotrili na nizu odabranih primjera. No pri tome smo ostavili *in suspensio* pitanje: Odakle dvije upotrebe iste tvorbe potječu i daju li se možda svesti na kakvo opće značenje na kojem se obje temelje?

Sada treba i na to pitanje odgovoriti.

Budući da smo našu tvorbu označili kao preterit perfekta, valja ovdje izvesti na čisto prije svega šta se ima u danom slučaju tumačiti: da li njezina perfektna ili njezina preteritalna vrijednost. Što se tiče perfektna naravi naše veze, koja je dana već u tvorbi *to-particip + esse* uopće, ona ovdje ne dolazi posebno u obzir, pogotovu kad smo stvar raščistili u vezi s dvostrukom vrijednošću tvorbe *-tus sum*, razlikujući pri tome dva njezina značenja uvjetno označena kao *-tus sum₁* i *-tus sum₂*. Tom smo prilikom također ostali pri prvome od dva značenja kao onome na kojem se temelji veza *-tus fui* i odnosi prema njemu kao preterit prema prezentu stanja. Očito je, dakle, da nam u tumačenju osobitosti naše tvorbe ne ostaje drugo nego oblik *fui*, koji od perfektna veze *-tum esse₁* i čini preterit osobita značenja *-tus fui* razlikujući ga, na primjer, od oblika *-tus eram₁*, koji također fungira kao njezin preterit. Drugim riječima, oba su oblika — kako *-tus fui* tako i *-tus eram₁* — preteriti veze *-tum esse₁*, ali se odnose među sobom kao aorisni perfekt prema imperfektu.

Takav se odnos može pokazati na ovakvim primjerima:

Liv. 10, 19, 14: *ab neutra parte satis commode instructi fuerunt* („bili su [= 'biše' durat.] svrstani“). — *Caes. B. G.* 5, 18, 3: *ripa . . . erat acutis sudibus praefixisque munita* („bila je [= 'bijaše'] utvrđena“).

¹⁵ Analogni su primjeri sa *oblitus fui* *Pseud.* 171 i *Poen.* 40.

¹⁶ Lekcija *ausus fuit* smatra se nepouzdanom pa se obično mijenja u *ausus erat*.

Tu se dva preterita perfekta, aorisni perfekt *instructi fuerunt* i imperfekt *munita erat*, odnose isto onako kao što se ta dva vremenska oblika i inače razlikuju, pri čemu se prvim konstatira: „*instructi steterunt*“, a drugim opisuje: „*munita stabat*“.

Ne preostaje, kako vidimo, drugo nego da se ono *fui* u sastavu naše tvorbe protumači kao aoristo-perfekt, od kojega onda i potječu sva njezina značenja.

U vezi s pitanjem aspektne vrijednosti oblika latinskoga glagola nailazimo na potrebu da se u njemu strogo odvajaju činjenice koje se odnose na aspekt od onih u kojima se očituje akcija ili vrsta radnje.¹⁷ Ako dva niza oblika, prezentski i perfektni, i očituju — u određenim sintaktičkim okolnostima — vidsku vrijednost, makar i u znatno manjem opsegu nego što se često tvrdi,¹⁸ ostaje ipak široko područje upotreba u kojima se pokazuje djelovanje leksičke semantike glagola, napose vrste radnje, na vidsku vrijednost oblika. U tim, kadšto i složenim, odnosima između vida i vrste radnje osobito mjesto pripada glagolima durativna značenja, napose glagolima stanja, kad se javljaju u perfektnim oblicima aorisnoga smisla. Tada se oni ponašaju dvojako pa znače ili stanje u prošlosti kao takvo — uključujući, naravno, i njegovo trajanje — ili pak započeto odnosno završeno prošlo stanje; drugim riječima, u jednom slučaju pokazuju durativan, a u drugome ingresivan ili terminativan smisao. To se ogleda i u tome što ih u prvom slučaju shvaćamo imperfektivno, a u drugome perfektivno.¹⁹

Evo za to nekoliko primjera:

Pl. *Amph.* 735: *immo cenavisti et mecum cubuisti* („ručao si“, „ležao si“). — Liv. 5, 39, 1: *ipsi* (sc. Galli) *pavore defixi primum steterunt, velut ignari . . .* („stajaoš [= 'stadoše']“). — Id. 1, 12, 1: *tenuere tamen arcem Sabini atque . . . non . . . descenderunt in aequum* („držaoš [= 'zadržaoš']“).

Da bi se bolje vidjelo o čemu se radi, uzimam iz istoga pisca tri rečenice u kojima isti glagol stanja *stare* ima u perfektu tri različita smisla: durativan, ingresivan i terminativan:

Liv. 22, 46, 6: *numerus omnium peditum, qui tum steterunt in acie, milium fuit quadraginta* („stajaoš“). — Id. 5, 39, 1: v. gore. — Id. 1, 3, 1: *tantis per tutela muliebri . . . res Latina . . . puero stetit* („staja [= 'ostade']“).

Što se tiče glagola *esse*, koji također vrijedi kao durativan glagol stanja, nije čudo što i on u perfektu pokazuje ista semantička kolebanja.

Neka u tom smislu posluže ovi primjeri:

¹⁷ Isp. o tome u mom radu „Vidske osobine latinskoga perfekta“, *Ž. A.* 9 (1959), str. 137 i d., a napose 139 i d.

¹⁸ Učenje A. Meilleta o vidskom karakteru suprotnosti *infectum : perfectum* sve se više napušta; isp. J. Perret, *Le verbe latin* (predavanja), Paris 1958, str. 128 i d.

¹⁹ Dobru analizu semantike perfekta daje A. Ronconi, *Il verbo latino*, Firenze 1959, str. 76 i d., ali ne vodeći dovoljno računa o vrsti radnje, posebno s obzirom na glagole stanja.

Sall. Jug. 8, 1: *ea tempestate in exercitu nostro fuere complures novi atque nobiles* („biše“). — Tac. Ann. 3, 19, 1: *paucis post diebus Caesar auctor senatui fuit Vitellio . . . sacerdotia tribuendi* („bi [= 'postade']“). — Liv. 2, 10, 12: *grata erga tantam virtutem civitas fuit: statua in comitio posita* („bi [= 'ostade']“).

Tako se glagol *esse*, u svome aorisno-perfektinom obliku *fui*, ponaša i u sastavu perifraze *-tus fui*, koja onda i sama dobiva od njega u jednom slučaju durativno-imperfektivnu, a u drugome ingresivno-ili terminativno-perfektivnu vrijednost, što smo u našem izboru primjera i vidjeli. Što čitava tvorba znači stanje, to dolazi od veze *to-participa* s glagolom *esse*, a što se radi o različitim vrstama stanja, potječe odatle što oblik *fui* kao aorisni perfekt očituje u njezinu sastavu ista značenja što ih kao durativan glagol stanja i inače ima u tom obliku.

Time smo ujedno pronašli i vrijednost onoga *x* što smo ga naprijed ostavili kao nepoznanicu: ona ne može biti drugo nego *-tus fui*.

*

Prema tome, složena tvorba *-tus fui*, koja u latinskom vremenskom sistemu fungira kao preterit pasivnoga perfekta,²⁰ ne može se — bar u razdobljima prave latinštine — smatrati glagolskim oblikom kao što su veza *-tus sum₂* i pripadajući oblici, u kojima se između *to-participa* i glagola *esse* vrše semantička spajanja, tako da particip na osnovi svoga značenja izvršenosti radnje može i uz prezent glagola *esse*, koji ovdje vrši „pomoćnu“ ulogu, imati — pored prezentsko-perfektinoga smisla *-tus sum₁*, koji se objašnjuje drukčije, i aorisno-perfektini smisao *-tus sum₂*. To znači da veza *-tus fui*, kao aoristo-preterit veze *-tus sum₁*, ostaje u rangu perifraze, opisne tvorbe, koja će tek u veoma kasnom, a pogotovu u vulgarnom jeziku postati glagolski oblik, da bi se na području prošlosti suprotstavila obliku *-tus eram* kao aorist imperfektu. Takav odnos gotovih oblika imamo tek u roman-skom, npr. u talijanskom:

faceva : fece = era fatto : x,

gdje $x = fu\ fatto < fuit\ factus$. Što se pak tiče ostalih vremensko-načinskih oblika naše tvorbe: *-tus fueram, fuerim* itd., oni se u vulgarnim tekstovima kasne latinštine — kako je ustanovio Leumann²¹ — također susreću, ali ne više u negdašnjem vremenskom smislu preterito-perfektinih oblika, nego sintaktički vezani uz neke vrste sporednih rečenica, što je znak da će u novom sistemu postati suvišni i kao takvi nestati. Ali da se zameci procesa u kojem se veza *-tus fui* preobrazila u glagolski oblik nalaze već u latinskom, pa i u njegovim starijim razdobljima, dokazuje činjenica što se ona u svome ingresivnom ili terminativnom značenju već veoma rano, posebno u scenikâ jav-

²⁰ Bolje „preterit perfekta“ (i to aorisni) nego „perfekt perfekta“, kako ima Ronconi, o. c., str. 194, s obzirom na dvoznačnost naziva „perfekt“; v. ovdje bilj. 10.

²¹ M. Leumann, „Part. perf. pass. mit *fui* im späteren Latein“, *Glotta* 11 (1921), str. 193 i d.

Ija oblik *-tus sum*₂, tj. pasivni aoristo-perfekt. A što je upravo u tome značenju nalazimo najbolje zastupljenu s jedne strane u ranijem i kasnijem jeziku, a s druge tu i tamo i u klasičnim tekstovima u kojima se može naslućivati utjecaj govornoga jezika, to samo potkrepljuje shvaćanje da se veza *-tus fui*, sa svojim sistemom oblikâ, mogla oblikovati i raširiti u takvim govornim krugovima, očevidno pučkim, u kojima je klasični oblik *-tus sum* u svome aorisno-perfektnom smislu, dakle kao *-tus sum*₂, bio odviše apstraktan da bi mogao preživjeti kao takav.

Zadar.

M. Kravar.

RÉSUMÉ

M. Kravar: LA SYNTAXE DE LA FORMATION *-tus fui* EN LATIN

Sur la place que la composition du part. parf. pass. avec *fui* occupe dans le système verbal latin, il n'y a pas, dans la littérature du sujet, d'opinion tout à fait unique. On peut s'en rendre compte en confrontant des explications qu'on en donne dans des manuels des plus compétents, tels que ceux de Kühner-Stegmann, Hofmann-Szantyr, Riemann-Ernout et Ernout-Thomas. On parle de la formation *-tus fui*, le plus souvent, comme d'un cas du „déplacement“ (*Verschiebung* de la terminologie allemande) du parfait passif, analogue à ce qu'on note aussi bien à l'actif.

Toutefois, chez quelques auteurs on trouve une idée féconde qu'il s'agit ici d'un „parfait dans le passé“, bien que cette idée n'y est pas entièrement mise à la base de l'explication du fait.

C'est pourquoi nous tentons une nouvelle analyse de la valeur temporelle de la formation en question afin d'arriver à une conclusion plus satisfaisante.

Dans notre analyse nous partons de la formation *-tus sum*, qui paraît — comme on le sait — dans un double emploi: comme composition périphrastique *-tus sum*₁ avec la valeur du parfait-présent et comme forme toute faite *-tus sum*₂ au sens du parfait-aoriste. Quant à la formation *-tus fui*, qui repose sur *-tus sum*₁ pour en transposer la valeur dans le passé, elle résulte comme un prétérit du parfait passif qui, à son tour, montre une double valeur, en exprimant, d'une part, un état passé en tant que tel et, de l'autre, un état passé commencé ou terminé.

Nous trouvons que cette double valeur de *-tus fui* se réduit en réalité au double sens de la forme *fui* employée comme parfait-aoriste du verbe duratif d'état *esse*. Dans les deux emplois la formation reste une composition qui s'oppose, d'un côté, à *-tus sum*₁ comme le parfait-aoriste au présent et, de l'autre, à *-tus eram*₁ comme le parfait-aoriste à l'imparfait. Ce n'est que par hasard que *-tus fui*, en exprimant un état passé comme commencé ou terminé, coïncide dans sa valeur avec *-tus sum*₂ marquant une action passée.

C'est précisément cette confusion entre *-tus fui* et *-tus sum*₂ qui a pu porter à l'état nouveau de choses qu'on connaît du roman, où le rapport entre le passé simple et l'imparfait au passif, basé sur l'opposition *eram* : *fui*, est devenu aussi clair qu'à l'actif; cf. en ital. *faceva* : *fece* = *era fatto* : *fu fatto*.

D'ailleurs, la composition *-tus fui* est une formation explicite, qui a dû se former dans la langue parlée, où la forme *-tus sum*, au sens du parfait-aoriste, était trop abstraite pour pouvoir survivre comme telle.